

تاریخ دریافت: ۹۵/۰۲/۱۳
تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۶/۳۱

عوامل پس زمینه تحولات معماری معاصر ایران در دوران پهلوی دوم و مقایسه تطبیقی آن با ترکیه*

ناصر حسن پور**
حسین سلطانزاده***

چکیده

تحولات معماری و شهرسازی در هر سرزمین بازتاب عوامل پس زمینه اجتماعی و سیاسی و فرهنگی آن به شمار می‌رود. از سوی دیگر دستیابی به درک صحیحی از جایگاه معماری معاصر هر سرزمین در عرصه جهانی بدون شناخت از تحولات معماری معاصر سرزمین‌هایی دارای اشتراکات فرهنگی، دینی، منطقه‌ای و سیاسی با آن سرزمین امکان‌پذیر نخواهد بود. در حالی که دوران پهلوی دوم در ایران منشأ تحولات گسترده‌ای به شمار می‌رود، در منطقه خاورمیانه و در سال‌های معاصر این دوران (۱۹۴۰ تا ۱۹۸۰) جریان‌های سیاسی و اجتماعی و به تبع آن معماری در کشور ترکیه با پس زمینه مشابهی با ایران در حال شکل‌گیری بود.

از این رو این پژوهش در صدد است با شناسایی عوامل تأثیرگذار بر معماری در ایران و ترکیه به مقایسه تطبیقی تحولات معاصر معماری در دو کشور بپردازد. در این تحقیق تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود در عوامل زمینه‌ساز و نیز تحولات معماری در دو کشور مورد پرسش قرار گرفته است. همچنین سعی شده از این طریق، زمینه مقایسه تطبیقی تحولات معماری معاصر دو کشور فراهم شود. جهت تسهیل مقایسه، سه دوره زمانی قرین در ایران و ترکیه براساس تحولات اجتماعی و سیاسی و به تبع آن معماری، در دور کشور معرفی شده است. در این تحقیق از شیوه تفسیری تاریخی در کنار مطالعه میدانی استفاده شده است. نتایج تحقیق به مقایسه تطبیقی تحولات معماری و شهرسازی از جنبه‌های مختلف براساس سه دوره یاد شده پرداخته و نشان می‌دهد ضمن تشابه کلی در پیروی از جریانات بین‌المللی و جریانات متقابل آن در دوره‌های سه‌گانه یاد شده، گرایش‌های معماری معاصر در این دو کشور مطابقت عینی نمی‌یابند.

واژگان کلیدی

معماری معاصر ایران، معماری معاصر ترکیه، تحولات اجتماعی، تحولات سیاسی.

*. این مقاله برگرفته از رساله دکتری ناصر حسن پور با عنوان «بازتاب معماری سنتی در معماری معاصر ترکیه در سال‌های ۱۹۸۰-۱۹۴۰ (و بررسی تطبیقی آن با ایران)» است که به راهنمایی دکتر حسین سلطانزاده و مشاوره دکتر کاوه بذرافکن انجام گرفته است.

** پژوهشگر دکتری معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. n.hassanpour@khuisf.ac.ir

*** دکتری معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. نویسنده مسئول ۰۹۱۲۲۰۹۳۲۰۳ hos.soltanzadeh@iauctb.ac.ir

مقدمه

تاریخی تأثیرگذار بر معماری معاصر ایران و ترکیه پرداخته خواهد شد و در بخش دوم با مطالعه جریان‌های معماری معاصر ایران و ترکیه به صورت اسنادی و مطالعه میدانی، مقایسه تطبیقی میان معماری معاصر این دو کشور و عوامل تأثیرگذار بر آنها انجام خواهد پذیرفت.

پیشینه تحقیق

از معدود مطالعاتی که به مقایسه معماری معاصر ایران با کشورهای منطقه می‌پردازد پایان‌نامه دکتری جمال‌الدین سهیلی با عنوان "تأثیر عوامل اجتماعی و سیاسی در ظهور جنبش‌های ملی معماری (بررسی تطبیقی معماری ایران و ترکیه در سال‌های ۱۹۵۰-۱۹۲۰)" است. این پژوهش با بررسی معماری ملی‌گرا در دوره پهلوی اول در ایران و معاصر آن در ترکیه به جمع‌بندی نقش جنبش‌های سیاسی در ظهور جنبش‌های ملی در معماری می‌پردازد.

در حیطه علوم اجتماعی و سیاسی با توجه به شباهت‌های بسیار میان ایران و ترکیه می‌توان به مقالاتی چون "طبقات اجتماعی و دموکراسی: بررسی تطبیقی - تاریخی ایران، ترکیه و کره جنوبی" نوشته احمد رجب‌زاده و محمد فاضلی اشاره کرد که به شکل‌گیری طبقات اجتماعی در این سه کشور می‌پردازد و نیز مقاله "مساله مدرنیزاسیون در ایران: مقایسه تطبیقی تاریخی ایران و ترکیه در دوران حکومت رضا شاه و آتاتورک" اشاره کرد. و نیز کتب نادر انتخابی که به ترجمه مقالاتی پیرامون موضوعات اجتماعی در ترکیه می‌پردازد و نیز کتاب "فراز و فرود تجدد امرانه در ایران و ترکیه" نوشته تورج اتابکی که مقایسه تطبیقی تحولات اجتماعی در ایران و ترکیه را مد نظر دارد. غالب متون فوق به مقایسه میان دوران حکومت رضاشاه و آتاتورک پرداخته اند و سال‌های مورد مطالعه در این پژوهش کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

جریان تولید یک گرایش داخلی در معماری یک کشور یا اقتباس از رویکردهای مطرح در سرزمین‌های خارجی در شکل دادن به محیط معماری و شهرسازی هر سرزمین علی‌رغم وجود شباهت‌های کلی و پیروی از مدل و الگوهای تطبیق یافته، دارای تفاوت‌ها و خصوصیات منحصر به فردی است. این تفاوت‌ها و تشابهات متأثر از عوامل پس‌زمینه اجتماعی و سیاسی و ریشه‌های فرهنگی و تاریخی سرزمین‌هاست. به عقیده ایلهان تکلی (Tekeli, 2005) شناخت مزیت‌ها و کاستی‌های تولید چنین گرایش‌هایی و دست‌یابی به چهارچوب نظری در شناخت معماری و شهرسازی هر کشور بدون انجام تحلیل‌های مشابه در مورد کشورهای پیرامونی امکان‌پذیر نیست. از این رو در این پژوهش سعی شده است تا با مقایسه تطبیقی عوامل تأثیرگذار بر معماری ایران و ترکیه در سال‌های ۱۹۴۰ تا ۱۹۸۰ که معاصر با دوران پهلوی دوم در ایران است به چهارچوب نظری کامل‌تری در مورد معماری معاصر ایران دست یافت. انتخاب کشور ترکیه برای انجام مقایسه تطبیقی و نیز دوره تاریخی مورد نظر با توجه به شباهت‌های بسیار تاریخی، اجتماعی و فرهنگی دو کشور انجام شده است. همچنین پس‌زمینه مشابه در معماری ملی‌گرای دوره پهلوی اول در ایران و دوران اوایل جمهوری در ترکیه مد نظر قرار گرفته است. در تقسیم‌بندی تاریخی این دوره بر مبنای تحولات اجتماعی و سیاسی و جریان‌های معماری سه دوره مشخص و مقارن با یکدیگر در ایران و ترکیه شناسایی شده که در جدول ۱ معرفی شده است.

روش تحقیق

این تحقیق به لحاظ محتوا، کیفی به شمار می‌رود که اساس آن پژوهش تاریخی - تفسیری خواهد بود. در بخش نخست مطالعه اسنادی در مورد زمینه‌های اجتماعی، سیاسی و

جدول ۱. دوره‌های تاریخی مقارن در ایران و ترکیه براساس تحولات اجتماعی و سیاسی. مأخذ: نگارندگان.

دوره	ترکیه	ایران
دوره آغازین	سال‌های حکومت تک‌حزبی حزب جمهوری خواه خلق پس از مرگ آتاتورک در سال‌های ۱۹۴۰ تا ۱۹۵۰ میلادی.	سال‌های آغاز سلطنت محمد رضا شاه ۱۳۲۰ (۱۹۴۱ میلادی) تا کودتای ۱۳۳۲ (۱۹۵۳ میلادی).
دوره میانی	سال‌های حکومت حزب جدید دموکرات در سال‌های ۱۹۴۰ تا ۱۹۵۰.	دوران حکومت مقتدرانه پهلوی دوم از ۱۳۳۲ (۱۹۵۳ میلادی) تا سال‌های انجام اصلاحات ارضی، انقلاب سفید و سرکوب اعتراضات روحانیون در سال ۱۳۴۲ (۱۹۶۳ میلادی).
دوره پایانی	سال‌های پس از کودتای ۱۹۶۰ تا کودتای سوم در ۱۹۸۰.	سال‌های ۱۳۴۲ (۱۹۶۳ میلادی) تا سرنگونی حکومت پهلوی در جریان انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ (۱۹۷۹ میلادی).

ساله و تغییر تقویم ایران از خورشیدی به شاهنشاهی بود. در این زمان در حوزه فرهنگی و هنری "بحث‌ها اکثراً در جهت مبارزه با غربزدگی و عدم سیطره روح غرب بر روح معنوی ایرانیان بود. افرادی چون دکتر علی شریعتی و دکتر سید حسین نصر و دیگر اندیشمندان از مجله‌های مختلف آن زمان، دل سپردن به غرب را در شأن ملت بزرگ ایران نمی‌دانستند" (ثبات ثانی، ۱۳۹۱: ۵۰).

شرایط اجتماعی سیاسی ترکیه در سال‌های ۱۹۸۰-۱۹۴۰
پس از مرگ آتاتورک عصمت اینونو^۱ به عنوان رئیس جمهور و رئیس دائمی حزب جمهوری خواه خلق برگزیده شد. "وی طی سال‌های ریاست جمهوری خود دو بحران اساسی روبرو شد؛ این دو بحران عبارت بودند از جنگ جهانی دوم که کمتر از یکسال پس از قدرت رسیدن وی آغاز شد و تقاضای فزاینده برای انجام اصلاحات لیبرایی که پس از جنگ مطرح شد" (شاو، ۱۳۷۰: ۶۵۷).

پایان جنگ در اروپا به مفهوم پایان جنگ برای ترکیه نبود. فشارهای شوروی برای پیوستن ترکیه به شرق و ادعاهای ارضی ۱۹۴۶ شوروی خطر تهاجم نظامی و گسترش جریان‌های کمونیستی را به همراه داشت و بحران اقتصادی پس از جنگ اقتصاد کشور را تضعیف کرده بود. وجود این فشارها ترکیه را به آمریکا که قدرتی نوظهور در عرصه جهانی به شمار می‌رفت سوق داد. امنیت ترکیه با طرح ترومن^۲ و به دنبال آن کمک‌های اقتصادی و نظامی آمریکا تأمین شد. و به دنبال آن با پیوستن به معاهدات کشورهای غربی، جایگاه این کشور در عرصه جهانی تثبیت شد. با گسترش طبقات اجتماعی در جریان سال‌های جنگ جهانی دوم و افزایش تقاضا برای آزادی‌های اجتماعی؛ اینونو با برقراری برخی آزادی‌های لیبرال کوشید تا نشان دهد حکومت تک حزبی هنوز می‌تواند نیازهای همه گروه‌ها را مورد توجه قرار دهد. با عبور از دهه چهل "دهه پنجاه قرن بیستم دوره تحولات عمده در بسیاری جهات در زندگی ترکی بود. پس از برقراری نظام دو حزبی در سال ۱۹۴۶، حزب دموکرات در انتخابات چهاردهم می سال ۱۹۵۰ به قدرت رسید. استراتژی‌های توسعه اکنون بر مبنای تأکید بر نقش بخش خصوصی بود" (Tapan, 2005: 105).

در شرایطی که بحران‌های داخلی ترکیه را با مشکلات عدیده‌ای روبرو کرده بود. "در سیاست خارجی جهت‌گیری دوباره ترک‌های طرفدار غرب در سال‌های دهه ۵۰ ادامه یافت. بین سال‌های ۱۹۴۸ تا ۱۹۶۴ کمک نظامی آمریکا به ترکیه در مجموع بالغ بر ۲/۵ بیلیون بود. ... ترکیه دهه ۱۹۵۰ بدون چنین ابزاری نمی‌توانست در هیچ یک از جنبه‌های اقتصادی و نظامی رشد را تجربه کند" (Vaughn Findley, 2010: 309).

تشابه عوامل پس زمینه اجتماعی و تاریخی و سیاست‌های مشابه ملی‌گرایانه در کنار مدرنیزاسیون سریع به شیوه غربی در سال‌های قبل از ۱۹۴۰ سبب شکل‌گیری معماری ملی‌گرا در دو کشور گردید. در کشور ترکیه "در این زمان توسعه آنکارا به یک شهر مدرن، حرفه معماری را به طور جدی به چالش کشید. به منظور حل این چالش رهبران جمهوری به سوی معمارانی که بعدها بنیانگذاران "نخستین جنبش معماری ملی" نام گرفتند روی آوردند" (Droudgar & Fahimfar, 2014: 11).

شرایط اجتماعی و سیاسی در ایران در سال‌های ۸۰-۱۹۴۰ برکناری رضاشاه در جریان اشغال ایران توسط انگلستان و روسیه و آغاز حکومت محمدرضاشاه با دگرگونی نظام سیاسی از پادشاهی نظامی به پادشاهی ضعیف و گرفتار همراه بود. آزادی‌های سیاسی این دوران با آشوب و بی‌ثباتی در صحنه اجتماعی و سیاسی همراه بود. افزایش قدرت جبهه ملی به رهبری دکتر مصدق در جریان ملی‌شدن صنعت نفت، منجر به کودتای نظامی محمدرضا پهلوی با همکاری آمریکا و انگلیس شد.

دوران پس از کودتای ۲۸ مرداد به افزایش نفوذ حکومت آمریکا و افزایش درآمد ارزی مملکت از برقراری جریان صادرات نفت و ارتباط اقتصادی گسترده‌تر ایران و غرب منجر شد. در این دوران افزایش جمعیت شهری و رشد آموزش عالی از مهم‌ترین عوامل افزایش طبقه متوسط جدید بود. افزایش درآمد و مصرف در شهر و زوال کشاورزی و روستانشینی و زندگی عشایری و ایلی، به مهاجرت جمعی روستاییان به شهرها انجامید.

در دوران پس از کودتا، نخستین برنامه عمرانی برای سال‌های ۵۸-۱۳۲۸ به اجرا درآمد. رشد فعالیت‌های هنری در دوران ثبات سیاسی با گسترش هنر سینما و ظهور مکاتب جدید هنری چون مکتب سقاخانه و هنر کاریکاتور همراه بود. در تقابل با جریان مدرنیزاسیون حاکم بر جامعه و گرایش‌های سیاسی غرب‌گرای حاکم، توجه هنرمندان ایرانی که دل در گرو فرهنگ بومی خود داشتند با تفکرات ضد غرب‌گرایی اندیشمندان همراه بود.

سال‌های ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۲ خورشیدی دوره فرمانروایی مقتدرانه محمدرضاشاه است. از سوی دیگر "شاه و روشنفکران او بسیار زود به این جمع بندی رسیدند که تولید یک نظام گفتمانی مشروع رمز بقای او خواهد بود. به همین لحاظ توجه به غرب و ایران باستان دستمایه‌های گفتمانی نظام حاکم را شکل بخشیدند. شاه خود تحت تأثیر مباحث شرق شناسان غربی به اتحاد و انسجام فرهنگی ایران و غرب معتقد بود" (آقا‌حسینی، ۱۳۸۵: ۱۲۴). آخرین نشانه‌های این ایدئولوژی از سوی محمدرضاشاه برگزاری جشن‌های ۲۵۰۰

شکل گرفت که با جناح‌های دست راستی و گروه‌های ملی ستیزه جو در تقابل قرار گرفت" (Zurcher, 2004: 258). مشکلات پیش آمده سبب شد تا در سال ۱۹۷۰ ارتش برای بار دوم به مداخله در امور سیاسی وادار شده و این بار کودتا به شکلی خفیف‌تر و تنها از طریق تهدید به مداخله نظامی تغییر در جناح‌های سیاسی را مدیریت کرد. سال‌های میان کودتاهای سه‌گانه در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ با اوج‌گیری دوباره اندیشه‌های "پان ترکیسم" همراه بود. شرایط ترکیه در سال‌های پس از ۱۹۷۰ رو به افول بود. "سال‌های پس از ۱۹۷۳ بدترین سال‌ها برای ترکیه‌ای بود که توسط دولت‌های ضعیف و بی‌اراده رهبری می‌شد، که کاملاً دچار فقدان جهت‌گیری بودند. نه تنها اقتصاد محجور بود از عهده شوک قیمت نفت در سال ۱۹۷۳ برآید، همچنین مجبور بود ضربات ناشی از رکود اقتصادی اروپا که دیگر نیازی به نیروی کار خارجی (کارگران ترک) نداشتند را تحمل کند" (Ahmad, 2002: 176-177). با وجود نا آرامی‌های سیاسی، دو دهه بین ۱۹۶۰ و ۱۹۸۰ پیشرفت‌های مهم و جدیدی را ملاحظه کرد: رشد صنعت و تجارت، ضرورت دیدگاه کثرت‌گرا و ایده‌هایی که طی آن معرفی شد، شکل‌گیری روش زندگی شهری همراه با

سرانجام پس از اعتراضات اقشار مختلف، در ۲۷ می ۱۹۶۱ ارتش با کودتایی که آن را "انقلاب نوین ملی" نامید، زمام امور را به دست گرفت. "در مقابل کودتای نظامیان در سال ۱۹۶۰ و براندازی دولت عدنان مندرس^۳ هیچ مقاومتی صورت نگرفت ... بورژوازی و طبقه متوسط خواهان دموکراسی در موقعیتی با برابر با زمینداران و کشاورزان نبودند" (رجب‌زاده و فاضلی، ۱۳۹۱ : ۸۷). پس از کودتا با تصویب قانون اساسی جدید دوران جمهوری دوم در ترکیه آغاز شد و پس از آن طی انتخابات سراسری قدرت به حزب جمهوری خواه خلق واگذار شد. در آغاز دهه ۱۹۶۰ "متأثر از پیکارهای ایدئولوژیک در شرایط جنگ سرد "باشگاه روشنفکران" برای ارتباط و تبادل نظر بین ناسیونالیست‌ها و دین باوران افتتاح شد" (انتخابی، ۱۳۹۰ : ۱۱۷). در حالی که سال‌های آغازین دهه شصت، با افزایش آزادی‌های اجتماعی و برقراری برنامه مدون اقتصادی، صنعتی‌سازی سریع و توزیع عادلانه ثروت همراه بود. "بحران اقتصادی در سال‌های پایانی این دهه جرقه‌ای بر موجی از ناآرامی‌ها بود که با ناآرامی‌های خیابانی، اعتصابات کارگری و ترور سیاسی نمایان می‌شد. جنبش‌های کارگری و دانشجویی جناح چپ

جدول ۲. مقایسه تطبیقی شرایط اجتماعی و سیاسی ایران و ترکیه در سال‌های ۱۹۸۰-۱۹۴۰. مأخذ: نگارندگان.

ترکیه	ایران	
<ul style="list-style-type: none"> * بحران سیاسی و اقتصادی سال‌های جنگ و پس از آن و گسترش ناسیونالیسم برای مقاومت در برابر فشارهای خارجی. * جانشینی اینونو به جای آتاتورک - برقراری آزادی‌های لیبرال. * پیوستن به غرب در طرح ترومن و مارشال در سال‌های پایانی دهه ۴۰. * پدید آمدن نخستین گرایش‌های دین باور و مخالف. * مدرنیزاسیون شهرهای تاریخی و تکمیل ساخت آنکارا. 	<ul style="list-style-type: none"> * حران اقتصادی و سیاسی در سال‌های نخستین - جایجایی‌های متعدد دولت‌های بی ثبات. * گسترش آزادی‌های سیاسی و اجتماعی همراه با آشوب و بی ثباتی. * تداوم فرایند نوسازی به شیوه غربی. * حمایت‌های آمریکا از ایران در مقابل شوروی براساس دکترین ترومن. * مدرنیزاسیون شهرها لزوم استفاده از اتومبیل و خیابان‌کشی شهرها و بروز تکنولوژی نوظهور. 	دوره آغازین
<ul style="list-style-type: none"> * اتحاد با غرب و اتحادیه اروپا - پیروی از الگوی آمریکایی در تمامی شئون - کمک‌های مالی و نظامی آمریکا. * به قدرت رسیدن حزب نوظهور دموکرات با سیاست‌های پوپولیستی. * بی نظمی و اغتشاش و رکود اقتصادی و ترور سیاسی در سال‌های پایانی دهه ۵۰ در اثر اشتباهات دولت. * تقویت بخش کشاورزی در راستای سیاست‌های پوپولیستی. 	<ul style="list-style-type: none"> * افزایش قدرت و نفوذ آمریکا در ایران. * تثبیت قدرت سیاسی شاه و افزایش درآمدهای نفتی. * ایجاد شکاف میان مخالفان ملی و مذهبی. * افزایش جمعیت شهری و رشد آموزش عالی و افزایش جمعیت طبقه متوسط. * رشد فعالیت‌های هنری و فرهنگی و پدید آمدن مکاتب جدید هنری. * اصلاحات ارضی در سال‌های پایانی این دوران. 	دوره میانی
<ul style="list-style-type: none"> * افزایش رشد اقتصادی در سال‌های دهه ۶۰ و رکود اقتصادی و تورم بی سابقه در دهه ۷۰ به همراه آشفتگی و ترور سیاسی. * نخستین کودتای نظامی و تغییر قانون اساسی - آغاز جمهوری دوم و پس از آن کودتای دوم در ۱۹۷۰ و کودتای سوم در ۱۹۸۰. * برقراری حکومت‌های ائتلافی ضعیف. * گسترش اندیشه‌های افراطی پان ترکیسم و گرایش‌های چپ و راست. * افزایش هوشیاری اجتماعی - گسترش شیوه زندگی شهری. * گسترش صنعت و بازرگانی در دهه ۶۰ - واردات کالاهای لوکس. * گسترش غیر قابل کنترل مهاجرت به شهرها. 	<ul style="list-style-type: none"> * فرماندهی مقتدرانه شاه و افزایش درآمدهای نفتی. * رشد اقتصادی به سبب افزایش قیمت نفت. * سرکوب مخالفان مذهبی. * توجه به غرب و ایران باستان در گفتمان سیاسی - برگزاری جشن ۲۵۰۰ ساله و تغییر تقویم خورشیدی به شاهنشاهی. * افزایش فعالیت‌های فرهنگی و هنری با توجه به هویت ملی و با محوریت غربزدگی. * گسترش طرح‌های دولتی - بحران مهاجرت به شهرها. * بیگانگی میان دستگاه حاکم و مردم به دلیل اقدامات تجدد خواهانه حکومت. 	دوره پایانی

سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۴۲ سال‌های بروز و گسترش معماری مدرن به سبک بین الملل و سال‌های پیشرفت و توسعه تکنولوژی در آثار معماری به شمار می‌رفت. «معماری این دوره تغییر اساسی در طرز تفکر معماران داخلی، عملکرد و تکنولوژی ساخت ایجاد کرد و دیگر رفته رفته معماری ایران با گذشته خود فاصله بسیار گرفت. این فاصله از نظر برونگرایی عملکردی و بلندمرتبه‌سازی اقدام جدیدی بود که تا آن زمان توان ساخت چنین بناهایی در ایران وجود نداشت» (ثبات ثانی، ۱۳۹۱: ۵۰). نمونه‌های کاملی از معماری مکعبی به سبک بین الملل چون هتل هیلتون (استقلال کنونی) به طراحی راگلان اسکوایر^۵ حیدر غیایی و جمعی از معماران ایرانی و نیز ساختمان مرکزی بانک سپه به طراحی هوشنگ سیحون (تصویر ۱) نمونه‌های عالی این سبک در معماری معاصر ایران به شمار می‌روند. ساخت این بناها با توجه به رشد درآمد‌های نفتی، حضور و نفوذ آمریکا در ایران در عرصه‌های اقتصادی و سیاسی امکان‌پذیر شده بود.

کم‌رنگ شدن نقش معماران خارجی چون آندره گدار^۶، ماکسیم سیرو^۷، رولان مارسل دوپرو^۸ در معماری ایران با جایگزینی معماران ایرانی چون هوشنگ سیحون، عبدالعزیز فرمانفرمایان و محسن فروغی در عرصه آموزش معماری و ساخت بناهای دولتی و خصوصی همراه بود. در زمینه چاپ مجلات معماری پس از توقف چاپ مجله آرشیوتکت در سال ۱۳۲۷، سیزده سال بعد در سال ۱۳۴۰ مجله "معماری نوین" به سرپرستی وارطان هاوانسیان شروع به کار می‌کند و در سال ۱۳۴۱ مجله دیگری به نام "هنر و مردم" با هدف آشنا کردن عامه مردم با فرهنگ و هنر ایران منتشر می‌شود و سومین مجله با عنوان "هنر و معماری" در سال ۱۳۴۸ توسط عبدالحمید اشراق انتشار می‌یابد.

سال‌های پایانی ۱۳۵۷-۱۳۴۲

دهه ۱۳۴۰ دهه بسیار مهمی در همه زمینه‌های فرهنگی و هنری به حساب می‌آید. در بهمن سال ۱۳۴۱، مدرنیزاسیون از بالا (دولت و طبقه حاکم) در دستور کار قرار می‌گیرد. دولت بر آن می‌شود که چهره‌ای از جهش و توسعه اقتصادی را مطرح کند که همسو و هماهنگ با دگرگونی‌های جهان سرمایه‌داری در سال ۱۹۶۰ باشد. در این دوره با افزایش مهاجرت از روستاها به شهر موضوع تولید مسکن انبوه به یک نیاز جدی در عرصه معماری و شهرسازی بدل شد. در پاسخ به این نیاز برنامه‌ریزی دولت به توسعه کلان‌شهرها و طرح‌های انبوه‌سازی مسکن و طراحی شهرک‌های اقماری متوجه شد. در این دوران ملکه جدید ایران "فرح پهلوی هم خود و

ارزش‌ها و گرایش‌های ملازم آن و رشد هوشیاری اجتماعی که در تفکرات حاضر شیوع یافت. جدول ۲ ضمن برشمردن برخی از مهم‌ترین وقایع اجتماعی، سیاسی و فرهنگی به تفکیک دوره‌های سه‌گانه معرفی شده در جدول ۱ به مقایسه تطبیقی میان ایران و ترکیه می‌پردازد.

معماری ایران در سال‌های ۱۸۰-۱۹۴۰

• سال‌های آغازین ۱۳۳۲-۱۳۲۰

در حوزه آموزش معماری آغاز دوره پهلوی دوم در شهریور ۱۳۲۰ مصادف است با آغاز کار جدی دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران که در سال ۱۳۱۸ تأسیس شده بود. بدین ترتیب روند آموزش معماری در ایران به روش مدرسه معماری بوزار فرانسه آغاز می‌شود. همچنین طی این سال‌ها در فضای باز سیاسی پدید آمده و گسترش انتشار مجلات و با توجه به توسعه جامعه معماران در ایران مجله "آرشیوتکت" در سال ۱۳۲۵ به انتشار می‌رسد. در این دوره از عوامل تغییر نگرش در برخورد با مصالح و تکنولوژی ساختمان می‌توان به دو عامل اشاره کرد. اول: نگاه مدرنیستی که معماران را به سمت ساده‌سازی نماهای بیرونی و اجزای درونی سوق می‌دهد و دوم: لزوم ساخت و سازهای سریع و ارزان. لذا برای مقابله با بحران جمعیت در مراکز شهری، تکنولوژی حاصل، زمینه پیدایش نوعی از بناها را فراهم می‌کند که دارای احجامی قوطی شکل با سقف طاق ضربی هستند که به مدد تیرآهن و آجر اجرا شده و این روند در سال‌های آینده تداوم و تکامل می‌یابد. نگاه ملی‌گرایی که در زمان پهلوی اول بر پایه دیدگاه‌های غیرسنتی و تمایل به حکومت سکولار وجود داشت در زمان پهلوی دوم نیز پی گرفته می‌شود. در این راستا «انجمن آثار ملی»^۹ نخستین تلاش‌های خود را در جهت بنای آرامگاه مشاهیر ایران آغاز می‌کند. آرامگاه بوعلی سینا طراحی شده توسط جوان ایرانی فارغ التحصیل دانشکده هنرهای زیبا، (هوشنگ سیحون) آغازگر تحولی در معماری معاصر ایران می‌شود که وحید قبادیان آن را معماری نوین ایرانی می‌نامد.

سال‌های میانی ۱۳۴۲-۱۳۳۲

پس از تأسیس دانشکده هنرهای زیبا «رویداد دیگری در عرصه معماری در سال ۱۳۳۹ رخ داد که تأسیس دومین دانشکده معماری ایران در دانشگاه ملی (شهید بهشتی کنونی) بود» (مختاری طالقانی، ۱۳۹۰: ۱۳۳). نظام آموزشی حاکم بر دانشگاه ملی که از آغاز با حضور اساتید فارغ التحصیل ایتالیا همراه بود با روند آموزش در مدرسه هنرهای زیبای تهران تفاوت چشمگیری داشت.

تصویر ۱. ساختمان مرکزی بانک سپه نمونه ای از معماری به سبک مدرنیسم بین الملل. عکس : حسن پور، ۱۳۹۴.

تصویر ۲. برج آزادی (شهیاد) نمونه ای از معماری نوگرایی ایرانی طراحی شده توسط حسین امانت. عکس : حسن پور، ۱۳۹۴.

که بتواند سبک معماری ترکی به منظور حفظ هماهنگی و یکنواختی در سیمای شهری ایجاد کند.

۴. برگزاری سمینار معماری ملی در سال ۱۹۳۴ توسط سداد الدم

۵. مستحکم شدن روابط آنکارا با اتحاد جماهیر شوروی و ایتالیا که موجب شد این دو کشور به تبلیغ دستاوردهایشان در زمینه ملی‌گرایی نوین خود بپردازند" (Batur, 2005: 33-37).

به عقیده تکلی چهار رویکرد مجزا در معماری این دوره قابل تشخیص است. نخست رویکرد منطقه‌گرا که طبق آن معماران باید ضمن استفاده از مصالح بومی و در نظر گرفتن شرایط اقلیمی به تداوم فرهنگی در معماری توجه کنند. دانشکده زبان، تاریخ و جغرافیا دانشگاه آنکارا به طراحی برونو تائوت^{۱۲} و دانشکده علوم و ادبیات استانبول (تصویر ۳) نمونه این گرایش به شمار می‌رود. دومین رویکرد می‌تواند معماری نوستالژیک نامیده شود. این رویکرد به دنبال درخشان‌نمایی گذشته بود و سعی بر آن داشت تا نشان دهد ارزش‌های گذشته هنوز معتبرند. قهوه‌خانه شرقی اثر سداد الدم نماینده این گرایش به شمار می‌رود. سومین رویکرد، رویکرد پوپولیستی است که به جای طبقه مرفه استانبول از آناتولی برمی‌آید که بر ارزش‌های زندگی متداوم و ناشناخته آناتولی اشاره می‌کند. چهارمین رویکرد که میهن پرستی^{۱۳} نامیده می‌شود، بر بزرگنمایی و یادمان‌گرایی در بنا تأکید می‌کند. مقبره آتاتورک (تصویر ۴) نماینده این رویکرد به شمار می‌رود. این بنا اندیشه سیاستمداران جمهوری خواه که به دنبال جایگزینی معماری سلجوقی و گسترش "نظریه تاریخ ترک" به جای میراث معماری عثمانی بودند به وضوح نشان می‌دهد.

سال‌های میانی ۱۹۶۰-۱۹۵۰

سال‌های دهه ۱۹۵۰ سال‌های عبور ترکیه از بحران پس از جنگ و سال‌های ظهور حزب جدید دموکرات، به عنوان حزب حاکم در ترکیه با دیدگاه‌های پوپولیستی در صحنه سیاست ترکیه بود. "سال‌های ۱۹۵۰ آمریکایی شدن را در عرصه ساخت و ساز و حیات فرهنگی به موازات چرخش به سوی مفهوم "غرب" در حوزه اجتماع به وضوح نشان می‌دهد." (بالامیر، ۱۳۸۲ : ۲۴). از جمله موارد تأثیرگذار بر معماری این دوره، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد. "نخست رشد سریع شهرها که سبب نیاز به طرح‌های جامع شهری می‌شد. دوم آن که گسترش صنعتی‌سازی ساختمان برای پاسخگویی به نیازها به سرعت اتفاق می‌افتاد و سوم یک قانون حکومتی در مجلس کبیر ملی در سال ۱۹۵۱ مصوب شد تا فعالیت‌های معماری را نظم و ترتیب بخشد. وزارت کارهای عمومی ضوابط جدیدی را برای طراحی و مسابقات معماری مصوب نمود و نهایتاً اتحادیه معماران ترک^{۱۴} طی قانون

هم از طریق رئیس دفترش سید حسین نصر یا از طریق رضا قطبی از عوامل تأثیرگذار بر روشنفکری دههٔ چهل بود. به خصوص پس از تأسیس دفتر مخصوص فرح ؛ او به عنوان یک کارفرمای آگاه بر معماری روز [...] در زمینه هنری و بعضی از طرح‌های عمرانی فعالیت داشت" (ثبات ثانی، ۱۳۹۰ : ۵۱).

جستجوی راه حلی برای بحران هویت در عرصه معماری سبب شد در شهریور ۱۳۴۹ (۱۹۷۰م.) نخستین کنگره بین المللی به نام «امکان پیوند معماری سنتی با شیوه‌های نوین ساختمانی» برگزار شود» (قبادیان، ۱۳۹۲ : ۲۶۵). دومین کنگره بین المللی در سال ۱۳۵۳ در شیراز با عنوان "نقش معماری و شهرسازی در کشورهای در حال صنعتی شدن" و پس از آن یکی از منحصر به فردترین کنگره‌ها با عنوان کنگره ملی زنان معمار جهان در سال ۱۳۵۵ در رامسر برگزار شد. طی این سال‌ها حضور معماران خارجی شامل معماران مشهور بین المللی که از طریق تبلیغات یا کنگره‌های بین المللی با معماری ایران آشنا شده بودند و نیز شرکت‌ها و مهندسیین متعدد در همکاری با معماران ایرانی در پروژه‌های بزرگ می‌شود. در این دوران معماران برجسته ایرانی از جمله، هوشنگ سیحون، علی سردار افخمی، نادر اردلان، کامران دیبا و حسین امانت (تصویر ۲) گونه‌های نوین از معماری مدرن ایرانی را بنا می‌نهند. قبادیان این نوع معماری را که در آن "سنت و نوگرایی هم‌تراز یکدیگر در طرح کالبدی بنا لحاظ شده است" (قبادیان، ۱۳۹۲ : ۲۶۷). معماری نوگرایی ایرانی می‌نامد.

معماری ترکیه در سال‌های ۱۹۸۰-۱۹۴۰

۰ سال‌های آغازین ۱۹۵۰-۱۹۴۰

تنها دو سال پس از مرگ آتاتورک معماری ملی بار دیگر در ترکیه فراگیر شد. از میان معماران ترک "در سال‌های ۱۹۳۰ سداد الدم^{۱۵} رهبری آن چه "جنبش ملی معماری" خوانده می‌شد را به عهده گرفت تا معماری مکعبی ارنست اگلی^{۱۶} و کلمنس هولز میسر^{۱۷} را به چالش بکشد. تحت رهبری وی یک سمینار معماری ملی در سال ۱۹۳۴ در دانشگاه استانبول برگزار شد. پس از گذشت چندین سال، این سمینار به تعهدی نمادین برای مطالعه نمونه‌های نجات یافته خانه‌های سنتی چوبی تحول پیدا کرد" (Bozdogan & Kasaba, 2001: 263). دلایل متعددی در ظهور مجدد ملی‌گرایی در معماری ترکیه مطرح می‌شود که می‌توان به تعدادی از آن‌ها به شرح زیر اشاره کرد.

۱. بحران اقتصادی ناشی از جنگ جهانی دوم و عدم ورود مواد و مصالح ساختمانی نظیر فولاد، شیشه و سیمان ...
۲. تأثیر روانشناختی جنگ جهانی دوم که احساس همبستگی و ایستادگی در برابر فشارهای خارجی را ایجاد کرد..
۳. حمایت ساختمان‌ها و وزارت خانه‌های مربوط از وضع قوانینی

تصویر ۳. دانشکده علوم و ادبیات استانبول. عکس : حسن پور، ۱۳۹۳.

تصویر ۴. مقبره آتاتورک. عکس : سهیلی، ۱۳۸۹: ۳۷.

معماری که خواهان رجوع به دو جنبش معماری ملی در بستر اجتماعی جدید بود و آرمان‌های ساختارگرایانه متأثر از تفکرات مارکسیستی. این امر سبب پیدایش گرایش‌های متکثر در معماری معاصر ترکیه شد. یکی از شاخص‌ترین این رویکردها الگوی بلوک‌های قطعه قطعه بود که براساس آن، ساختمان برای هماهنگی با بستر به قطعه‌های کوچک‌تر با سازماندهی پراکنده تقسیم می‌شد. موسسه تأمین اجتماعی (تصویر ۶) به طراحی سداد الدم شاخص‌ترین نمونه این الگو به شمار می‌رفت. تورگات جانسوار^{۱۶} معمار تأثیرگذار دیگر این دوره که نگاهی پدیدارشناسانه به موضوع تاریخ در معماری داشت در بنای مجمع تاریخ ترکیه موفق به خلق اثری شاخص برگرفته از الگوی مدارس عثمانی شد، که به عنوان نماد سبک معماری تاریخ‌گرا در این دوره مطرح شد. نمونه‌های بسیار کامل از معماری ارگانیک و معماری پروتال در ساختمان‌های مختلف دانشگاه فنی خاورمیانه به طراحی بهروز و آلتوگ جینیچی^{۱۷} سبب فراگیر شدن این رویکردها در دیگر آثار معماری در ترکیه شد. یادمان‌گرایی جدید در این دوره از طریق نمایش تکنولوژی و بهره‌گیری از ارتفاع در ساخت برج‌های شهری در این دوره در بنای آی اس بانک^{۱۸} و برج اداکوله^{۱۹} آغاز شد و در بسیاری نمونه‌های دیگر دنبال شد. جدول ۳ ضمن برشمردن مهم‌ترین پارامترهای معماری معاصر به تفکیک سه دوره تاریخی یاد شده در جدول ۱ به مقایسه تطبیقی معماری معاصر ایران و ترکیه می‌پردازد.

۶۲۳۵ در سال ۱۹۵۴ ایجاد شد" (Tapan, 2005: 107-108). مهم‌ترین بنای این دوره بدون شک هتل هیلتون (تصویر ۵) استانبول است. این هتل که توسط S.O.M با همکاری سداد الدم به عنوان مشاور محلی طراحی شد، به سرعت به نماد مدرنیسم آمریکایی پر شکوه بر فراز تپه‌ای در موقعیتی شاخص در استانبول تبدیل شد. در حوزه آموزش معماری دانشکده فنی خاورمیانه که براساس مدل دانشگاه‌های آمریکایی بنا شد و در آغاز دانشگاه پنسیلوانیا با آن همکاری می‌کرد. همکاری این دانشکده با دانشگاه‌های بین‌المللی معماری در اروپا و آمریکا به گسترش سبک بین‌الملل در معماری ترکیه کمک می‌کرد.

سال‌های پایانی ۱۹۸۰-۱۹۶۰

متأثر از جریان چند حزبی حاکم بر جامعه در سال‌های ۱۹۸۰-۱۹۶۰، به عنوان سال‌های پر التهاب مابین سه کودتا و آزادی بیان و کثرت‌گرایی در اندیشه‌های اجتماعی، نوعی گسستگی و چندصدایی در معماری این سال‌های ترکیه مشاهده می‌شود. به دلیل آشفتگی سیاسی طی این سال‌ها و عدم استقرار قدرت سیاسی با ثبات با برنامه تدوین شده و به موازات آن رشد اقتصادی و صنعتی در ترکیه در سال‌های دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ اکنون شرکت‌های هولدینگ و بانک‌ها به کارفرمای اصلی جامعه معماری بدل شده بودند. به عقیده آتیلا یوسل^{۱۵} (Yucell, 2005) منشأ خلق فرم در این دوره متأثر از دو جریان بود، نقد اجتماعی به

تصویر ۵. هتل هیلتون استانبول. عکس: حسن پور، ۱۳۹۳.

تصویر ۶. موسسه تأمین اجتماعی. عکس : حسن پور، ۱۳۹۳.

جدول ۳. مقایسه تطبیقی معماری معاصر ایران و ترکیه به تفکیک دوره‌های زمانی در سال‌های ۱۹۸۰-۱۹۴۰. مأخذ : نگارندگان.

ترکیه	ایران	دوره آغازین
<ul style="list-style-type: none"> * نقش معماران آلمانی زبان در مدیریت آموزش و حرفه معماری * محوریت مطالعه معماری بومی و خانه‌های سنتی در آموزش معماری * ادامه فعالیت دانشکده فنی استانبول که از قرن نوزدهم تأسیس شده بود. * بحران اقتصادی ناشی از جنگ و محدودیت واردات کالاهای ساختمانی * حمایت دولتی از طرح هماهنگ ترکی برای ساختمان‌های دولتی و تشکیل هیات ژوری در داوری مسابقات معماری جهت کنترل اجرای این طرح * پذیرش معماری هیتی و اراتو و سلجوقی به عنوان معماری ترک‌ها * دومین جنبش معماری ملی با محوریت خانه‌های سنتی عثمانی و معماری مدنی و بومی آناتولی 	<ul style="list-style-type: none"> * نقش معماران فرانسوی در مدیریت آموزش و حرفه معماری * آموزش معماری به محوریت معماری مدرن * آغاز فعالیت دانشکده هنرهای زیبا * انتشار مجله آرشیوتکت پس از مجله شهرداری‌ها (بلدیه) که انتشار آن از سال ۱۳۰۰ آغاز شده بود. * پیشرفت تکنولوژی و ساده‌سازی ساختمان‌ها با حذف تزیینات و کاستن از جزئیات * ظهور شیوه ساختمان‌سازی قوطی شکل با تیر آهن و طاق ضربی * انجمن آثار ملی و ساخت بنای مقبره بزرگان هنر و ادبیات 	

<p>* کاهش نقش معماران خارجی چون گدار، سیرو، دوپرول و ... با خروج آنها پس از جنگ جهانی دوم</p> <p>* گسترش معماری به سبک بین الملل</p> <p>* تأسیس اولین شرکت مهندسی مشاور ایران توسط عبد العزیز فرمانفرمایان</p> <p>* برونگرایی عملکردی و بلند مرتبه سازی در بافت شهری</p> <p>* انتشار مجله معماری نوین و مجله هنر و مردم و مجله هنرهای زیبا در سال های دهه ۱۳۴۰</p> <p>* کمبود مسکن و گسترش شهرها</p> <p>* رواج ساخت خصوصی مسکن و خانه های بساز و بفروشی</p> <p>* گسترش بلوارهای شهری</p> <p>* تأسیس دانشگاه ملی براساس الگوی ایتالیایی</p>	<p>* کاهش نقش معماران خارجی چون گدار، سیرو، دوپرول و ... با خروج آنها پس از جنگ جهانی دوم</p> <p>* گسترش معماری به سبک بین الملل</p> <p>* تأسیس اولین شرکت مهندسی مشاور ایران توسط عبد العزیز فرمانفرمایان</p> <p>* برونگرایی عملکردی و بلند مرتبه سازی در بافت شهری</p> <p>* انتشار مجله معماری نوین و مجله هنر و مردم و مجله هنرهای زیبا در سال های دهه ۱۳۴۰</p> <p>* کمبود مسکن و گسترش شهرها</p> <p>* رواج ساخت خصوصی مسکن و خانه های بساز و بفروشی</p> <p>* گسترش بلوارهای شهری</p> <p>* تأسیس دانشگاه ملی براساس الگوی ایتالیایی</p>	<p>دوره میانی</p>
<p>* افزایش هوشیاری اجتماعی و تأثیر دانش اجتماعی بر معماری</p> <p>* شرکت های هولدینگ و بانک ها و بخش خصوصی به عنوان کارفرما</p> <p>* صنعتی سازی ساختمان و طراحی ساختمان های صنعتی</p> <p>* خصوصاً در پروژه های مسکن انبوه</p> <p>* تکثیر گرایی در گرایش های معماری در میان معماران طراز اول</p> <p>* افتتاح پل بغاز و مسجد کجاتپه</p> <p>* افزایش جمعیت دانشجویان و دانشکده های معماری و بحران بیکاری در معماران</p> <p>* اختلاف نظر گرایش های چپ و راست در آموزش معماری</p>	<p>* افزایش فعالیت های فرهنگی و هنری و معماری</p> <p>* گسترش طرح های ملی دولتی</p> <p>* گسترش کلان شهرها و طراحی شهرک های اقماری و طراحی طرح های جامع شهری</p> <p>* گسترش سبک معماری نوین ایرانی با تلفیق سنت و معماری مدرن</p> <p>* نقش فرح پهلوی و سید حسین نصر در روشنفکری معماری</p> <p>* برگزاری کنگره های بین المللی معماری</p> <p>* حضور معماران مطرح جهانی در طراحی برخی پروژه ها همراه با افزایش تعداد معماران و شرکت های خارجی در بخش ساختمان</p>	<p>دوره پایانی</p>

بحث و نتیجه گیری

اندک پژوهش های انجام شده در مقایسه تطبیقی عوامل اجتماعی و سیاسی به دوره تاریخی معاصر پهلوی اول در ایران پرداخته و بر مشابهت های عمده چه در حوزه معماری و شهرسازی و چه در حوزه عوامل اجتماعی و سیاسی اشاره می کنند. لذا چنانچه نتایج این تحقیق نشان می دهد، سرآغاز افتراق عمده در معماری و شهرسازی ایران و ترکیه و عوامل پس زمینه آن، در سال های ۱۹۸۰-۱۹۴۰ رخ داده است. لذا این پژوهش با شناخت عوامل مؤثر بر این افتراق - به عنوان پژوهشی در تکمیل پژوهش های گذشته - در دستیابی به درک صحیح تری از چگونگی تأثیر عوامل داخلی و بین المللی بر معماری معاصر ایران؛ به کمک مقایسه تطبیقی با نحوه این تأثیرگذاری در کشور ترکیه راهگشا خواهد بود.

بررسی تفصیلی جداول ۲ و ۳ نکات مهمی را در مقایسه معماری معاصر ایران و ترکیه و عوامل زمینه ساز آنها در دوره های سه گانه یاد شده مشخص می کند. نخست آنکه شدت نوسانات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در ایران نسبت به ترکیه به خصوص در دوره های میانی و پایانی خفیف تر است و این به دلیل برقراری متداوم نظام سیاسی مبتنی بر قدرت شاه در این دوران و نقش درآمدهای نفتی در حفظ ثبات اقتصادی کشور است. نکته قابل توجه دیگر عدم تطابق فراز و فرود شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دو کشور در دوره های سه گانه یاد شده، سبب شده بروز جریانات معماری و شهرسازی در این دو کشور طی این دوران مطابقت نیابند. جدول زیر به مقایسه تطبیقی معماری و شهرسازی ایران و ترکیه به تفکیک جنبه های مختلف می پردازد.

جدول ۴. مقایسه تطبیقی معماری و شهرسازی ایران و ترکیه. مأخذ: نگارندگان.

<p>هویت</p> <p>دغدغه دستیابی به معماری خودی و برخوردار از هویت ملی در آثار هر دو کشور در زمان بروز آزادی‌های سیاسی از سوی نخبگان مشخص است .</p>	
<p>معماران خارجی</p> <p>نقش معماران خارجی در آموزش و مدیریت بناهای دولتی در دوره آغازین مشابه است با این تفاوت که این نقش در ایران به معماران فرانسوی و در ترکیه به معماران آلمانی زبان سپرده شده است. نقش معماران خارجی شاخص در دو کشور در دو دوره میانی و پایانی کم رنگ تر است. برگزاری کنگره های ملی و برخی عوامل دیگر سبب حضور مجدد معماران مطرح بین المللی در پروژه‌های سفارشی محدود در دوره سوم در ایران می گردد که نظیر آن در ترکیه به دلیل بحران‌های سیاسی و اقتصادی دیده نمی‌شود.</p>	
<p>معماری نوگرایی ایرانی و معماری نوین ترکی</p> <p>در سال‌های پایانی دهه سوم شاخه ای از معماری کثرت گرای ترکیه در این دوران به رهبری سداد الدم و تورگات کانسوار در جستجوی ارزش‌های سنتی، تاریخی و منطقه‌ای در معماری و آمیختن آن با معماری نوین، نتیجه‌ای مشابه آنچه که در آثار معماران ایرانی در گرایش معماری نوگرایی ایرانی مشاهده می شود ارایه می کند. این معماری به سبب وحدت واژگان به کار رفته در آن می تواند معماری نوین ترکی خوانده شود. در حالی که این گونه معماری در ایران با حمایت های دولتی به شکل گسترده‌ای در میان معماران رواج می یابد. در مورد ترکیه این آثار به شاخه ای از نخبگان جامعه معماری محدود می شود.</p>	
<p>معماری بین المللی</p> <p>در حالیکه بازگشت به معماری ملی از سوی سیاستمداران و جامعه ترکیه در دوران آغازین به شکل یک اجبار بروز می کند، چنین روندی در مورد معماری ایران مشاهده نمی‌شود. نقش سیاست‌های بین المللی آمریکا در سال‌های جنگ سرد در این امر حایز اهمیت است. بروز جریان مشابه پیروی از معماری به سبک بین الملل در سال های میانی متأثر از تبلیغات وسیع در عرصه بین الملل در دو کشور کم و بیش مشابه است.</p>	
<p>معماری صنعتی</p> <p>صنعتی سازی ساختمان به شکل انبوه و گسترش معماری صنعتی کارخانه‌ها با توجه به اقتصاد دولتی مبتنی بر درآمدهای نفتی در ایران نسبت به ترکیه محدودتر است.</p>	
<p>کارفرمای خصوصی</p> <p>در معماری ترکیه به خصوص در دوره پایانی کارفرمایان خصوصی بیش از کارفرمایان دولتی اهمیت می یابند در حالی که در مورد ایران این امر کم رنگ تر است.</p>	
<p>نقش حکومت</p> <p>در مورد ترکیه نقش حکومت در دو دوره آغازین و میانی در هدایت و حمایت از جریان‌های معماری پر رنگ است در حالی که در مورد ایران نقش حکومت در دوره پایانی و به ویژه از طریق تاثیرات حلقه روشنفکری پیرامون فرح پهلوی پر رنگ است.</p>	
<p>مسکن</p> <p>بروز بحران مسکن در شهرها در دو کشور تا اندازه‌ای مشابه است در حالی که اثرات مخرب آن بر حاشیه شهرها در مورد ایران بسیار خفیف تر است.</p>	
<p>حرفه معماری</p> <p>در حالیکه در سال‌های پایانی بحران افزایش جمعیت معماران و بیکاری در میان آنان در ترکیه به یک مشکل حرفه ای تبدیل می‌شود در مورد ایران علیرغم عدم حضور اتحادیه صنفی منسجم نظیر اتحادیه معماران در ترکیه، در نتیجه سیاست‌های صحیح در آموزش معماری چنین معزلی پدیدار نمی شود.</p>	

پی نوشت‌ها

۱. Ismet Inonu

۲. Truman Doctrine

۳. Adnan Menders

۴. در سال ۱۳۰۱ خورشیدی گروهی از رجال سیاسی-فرهنگی و علاقه مند به هنر ایران «انجمن آثار ملی» را تشکیل دادند. از اقدامات اولیه انجمن ساخت مقبره حکیم ابوالقاسم فردوسی در سال ۱۳۱۳ بود. پس از برگزاری جشن هزاره فردوسی و آغاز جنگ جهانی دوم، به علت عدم تامین اعتبار مالی، تا سال ۱۳۱۳ خورشیدی انجمن آثار ملی عملاً فعالیتی نداشت و در آذرماه این سال فعالیت خود را از نو آغاز کرد. ساخت آرامگاه ابوعلی سینا و آرامگاه سعدی از فعالیت های آغازین دور دوم این انجمن است.

۵. Raglan Squire

۶. Andre Godard

۷. Maxime Siroux

۸. Roland Marcel Dubrulle

۹. Sedad Eldem

۱۰. Ernest Egli

۱۱. Clemens Holzmeister

۱۲. Bruno Taot

۱۳. Chauvinist

۱۴. Chamber of architects of Turkey

۱۵. Atilla Yucel

۱۶. Turgat Cansevar

۱۷. Altug Cinicci Y Behruz

۱۸. IS Bank

۱۹. Odakule

۲۰. Jeckundo

فهرست منابع

• آقا حسینی، علیرضا. ۱۳۸۵. نقش حلقه روشنفکری فرح پهلوی در تحولات سیاسی اجتماعی معاصر. *مجله علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان*، ۱۸ (۲) : ۱۴۲-۱۱۳.

• انتخابی، نادر. ۱۳۹۰. *ناسیونالیسم و تجدد در ایران و ترکیه*. تهران : نشر نگاره آفتاب.

• بالامیر، آیدان. ۱۳۸۲. معماری و اعمال هویت نمایی از فرهنگ ساختمان سازی در ترکیه مدرن. ت : فرامرز خجسته و سارا مقدس محرابی. *مجله معماری و شهرسازی آبادی*، ۱۳ (۳۸) : ۴۳-۲۰.

• ثبات ثانی، ناصر. ۱۳۹۲. مقدمه‌ای بر برخی عوامل تأثیرگذار بر معماری معاصر ایران در فاصله سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ه.ش. *مجله معماری و شهرسازی آرمانشهر*، ۶ (۱۱) : ۶۰-۴۹.

• رجب‌زاده، احمد و فاضلی، محمد. ۱۳۸۷. طبقات اجتماعی و دموکراسی : بررسی تطبیقی-تاریخی ایران، ترکیه و کره جنوبی. *مجله جامعه شناسی ایران*، ۸ (۲) : ۱۴۱-۱۱۲.

• سهیلی، جمال الدین. دیبا، داراب. ۱۳۸۹. تأثیر نظام‌های حکومتی در ظهور جنبش‌های ملی گرایانه معماری ایران و ترکیه. *مجله باغ نظر*، ۷ (۱۴) : ۴۴-۲۷.

• شاو، استنفورد. شاو، ازل. ۱۳۷۰. *تاریخ امپراطوری عثمانی و ترکیه جدید*. ت : محمود رمضان‌زاده، جلد دوم. چاپ اول. مشهد : انتشارات معاونت فرهنگی آستان قدس.

• قبادیان، وحید. ۱۳۹۲. *سبک‌شناسی و مبانی نظری در معماری معاصر ایران*. تهران : علم معمار.

• مختاری طالقانی، اسکندر. ۱۳۹۰. *میراث معماری مدرن ایران*. تهران : دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

• Batur, A. (2005). *A Concise History: Architecture in Turkey during the 20 th Century*. Ankara: Published by the chamber of Architects of Turkey.

• Bozdogan, S. & Esra, A. (2012). *Turkey: Modern architecture in history*. London: Reaktion Books Ltd.

• Bozdogan, S. & Kasaba, R. (2001). *Rethinking Modernity and Identity in Turkey*. Washington: University of Washing press.

- Doroudgar, A. & Fahimfar, A. (2014). *Recognition of Governmental Nationalist Policies Role in the Rise of National Architecture Movements in Turkey and Iran (1920-1950CE)*. American journal of Social Sciences, Art and Literature, 1 (1): 1-22.
- Tapan, M. (2005). *International style: liberalism in architecture*, In *Modern Turkish Architecture*. Edited by Holod, R., Evin, A. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Tekeli, I. (2005). *The social context of the development of architecture in turkey*, In *Modern Turkish Architecture*. Edited by Holod, R. & Evin, A. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Vaughn Findely, C. (2010). *Turkey, Islam , Nationalism and modernity*. New Haven: Yale University Press.
- Yucel, A. (2005). *Pluralism takes command: The Turkish architectural scene today*, In *Modern Turkish Architecture*. Edited by Holod, R., Evin, A. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Zurcher, E. J. (2004). *Turkey : a modern history*. London: I.B.Tauris & Co Ltd.